

MUNI
ARTS

Epigrafika

Pojem

Epigrafé (řec.) = nápis

Epigraphy (angl.)

Epigraphik resp.
Inscribenkunde (něm.)

Definice

Tradiční definice: nápis (ř. epigrafé, lat. inscriptio) – text, který je zhotovený na trvalých látkách jako např. kámen, kov apod. Nápisu je vlastní monumentalita nebo plastičnost (reliéfní provedení) a v zásadě nebyl nápis vytvořený školeným písařem.

Ale také: nápisy na relativně málo trvalých látkách (např. řezy do kůže), nápisy, které nejsou monumentální (např. drobné ryté graffiti v omítce), a také nápisy, které nezasahují nad či pod povrch (např. nápisy na nástěnných malbách).

Paleografické texty v užším slova smyslu (např. úřední a literární texty na papyru, pergamenu nebo papíru)

X

epigrafický text

Čtyři kroky odlišení paleograf. a epigraf. textu

- A. tvůrce nápisu vykonává podobný pohyb rukou jako při paleografickém zápisu (nástroj: pero, olůvko, štětec, stylus, křída apod.), ale jiná psací látka, podklad (např. malované nápisy na nástěnných malbách; nebo texty na voskových tabulkách).
- B. tvůrce vykonává podobný pohyb, ale nástroj, uchopení a psací látka je jiná (např. rytí v pěsti uchopeným klínem do omítky při tvorbě graffiti na zdi).
- C. ruka tvůrce vykonává jiný pohyb jako při psaní, jinak drží psací nástroj a používá jinou psací látku (např. tesání do dřevěného trámu dlátem).
- D. vytváření sériového nápisu (např. vyražení nebo otisk pomocí matrice – vzniklé dílo není originálem ale jen kopií).

Cíl epigrafiky

Analyzuje formální (vnější) a obsahové (vnitřní) znaky historických nápisů a jejich nosičů.

Aplikovaná epigrafika: správně interpretovat a zařadit nápisy, aby jich bylo možno použít jako spolehlivého historického pramene.

Systematická epigrafika: sledování autonomního vývoje jednotlivých typů nápisů v jejich nejširších kulturně politických souvislostech, tzn. v nejužším kontextu k jejich nosičům či jejich zázemí, a to jak jejich vnější stránku, tak i obsah. Podobně jako **diplomatika** a **kodikologie**.

Všeobecná epigrafika – všechny druhy nápisů.

Speciální epigrafika – bez nápisů na sériově vyráběných nosičích (na mincích, medailích, pečetích, knižních vazbách apod.).

Příbuzné disciplíny

Paleografie

Nápisová paleografie

Diplomatika a kodikologie – podobná metodika analýzy

Papyrologie – nápisy na ostrakách (hlíněných střepech)

Epigrafika podle písma

Latinská

Řecká

Hebrejská

Cyrilská

Arabská

Latinská epigrafika

Antická latinská epigrafika – 600 př. n. l. do 5 st. n. l.

- Na našem území – keltské a starořímské nápisy – přelom letopočtu.
- Raněkřesťanská epigrafika – 1. až 7. st. n. l.

Postantická epigrafika

- Středověká epigrafika – od ca 6. st. do ca 1450/1500.
- Raněnovověká epigrafika – od ca 1450/1500 do 18. st.

Specifika nápisové kultury

Kvantita – v jednotlivých obdobích zpravidla nižší než počet kodexů, listin apod. (na rozdíl od starověku – větší dochování nápisů).

Vývoj forem písma – zaostával za vývojem kodikologických a diplomatických písemností.

Dochování – nápisy se mohly delší čas dochovat na kulturní periferiích.

Sociální prestiž – nejstarší nápisy na kostelích a v kláštřech.

Objednavatelé – do 12. st. výlučně církevní kruhy.

Regionální kulturní okruhy? – specifické nosiče nebo nápisy? – katalogizace podle regionů.

Terminologie

Epigraf – vědec, který identifikuje, analyzuje a zpřístupňuje epigrafické texty.

Epigrafický nosič – památka, na které je umístěný nápis (např. zvon, křtitelnice, lavice, zed', náhrobní deska apod.).

Zápis – všeobecný termín pro jakýkoliv druh textu.

Nápis – termín pro epigrafické texty: skládá se z písmen (liter), číslic (římských nebo arabských) a pomocných znaků (interpunkční znaky, opravy, zkracovací znaménka).

Objednavatel nápisu – osoba, která nemusí souviset s procesem realizace nápisu; pokrývá náklady.

Autor nápisu – člověk, který vymyslel text nápisu.

Zhotovitel nápisu – osoba, která nápis fyzicky vytvořila (kameník, malíř, tesař, řezbář, kovář, kovolijec apod.).

Terminologie

Spojení písem (*nexus litterarum*) – části písmen se překrývají, ale nemění svůj tvar.

Enkláva (*litterae inscriptae*) – jedno písmeno je vepsáno do druhého.

Písmena s přesahem (*litterae intercisae*) – písmena se navzájem protínají.

Terminologie

Devíza – textem vyjádřené rodové nebo rodinné heslo (např. *carpe diem*, nebo *memento mori*).

Emblém – organické spojení obrazu a písma.

Kaligram – lyrický text uspořádaný do obrázku.

Nápisová páska – text osvětlující výjev zobrazený na výtvarné památce.

**A(MA) M(E)
T(E) S(EMPER)
A(MAVI)**

Vývoj epigrafických písem

	10. st.	11. st.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.
KAPITÁLA	→						←		
ROMÁNSKÁ MAJUSKULA			↔						
GOTICKÁ MAJUSKULA				↔					
RANĚ HUMANISTICKÁ KAPITÁLA							↔		
Gotická minuskula					↔				
Fraktura							←		
Humanistická minuskula							←		

KAPITÁLA

Archaická kapitála – 6. až 4. st. př. n. l. – nejstarší latinské nápisy (např. zlatá spona z Praeneste).

Kanonizována kapitála – ca 3. st. před n. l. až 8. st. n. l. / 9. až 12. st. / 15. st. až dodnes. scriptura monumentalis – poměr šířky a výšky 1:1.

scriptura actuaria – výška písmen jasně převažuje nad šířkou.

Unciála – 2. až 8. st. / pro verzálky 12./13. st. až 15. st.

Nejčastější zkratky

- Titulatura:

- IMP – imperator
- PONT – pontifex
- CAES – caesar
- MAX – maximus

- Zaměstnání a původ:

- LEG – legio
- TR – tribus
- D – dominus
- MIL – miles
- NOB - nobilis

- Osobní jména:

- C/G – Gaius
- M – Marcus
- SP – Spurius
- P – Publius
- T – Titus

- Nomina sacra:

- DNS – dominus
- PBR – presbyter
- IHS – Ihesus
- EPS – episcopus
- DS - Deus

Starořímské nápisy u nás

Římský nápis u
Trenčína
(římský nápis na
trenčínské
hradní skále
nebo trenčínský
nápis).
179-180 n. l.
VICTORIAE /
AVGVSTORVM
/ EXERCITVS
atd.)

Starořímské nápisy u nás

Keltské mince

Keramika

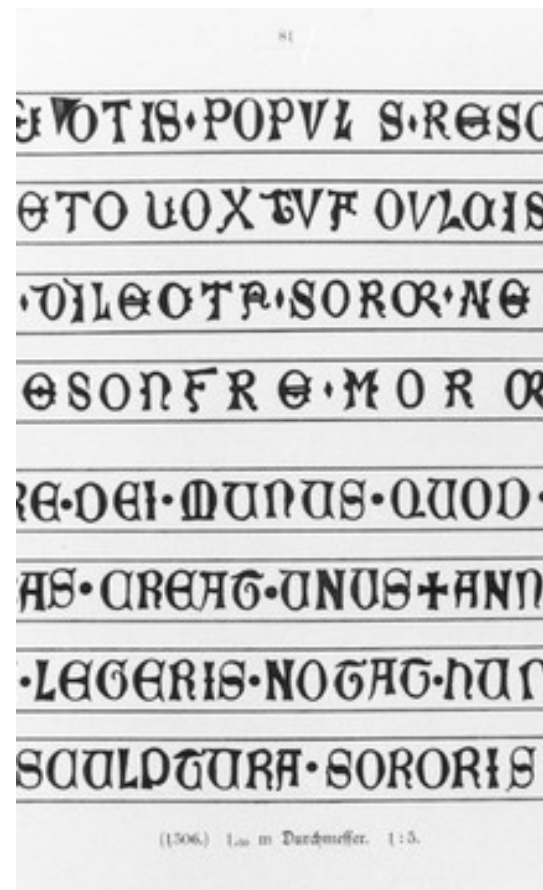
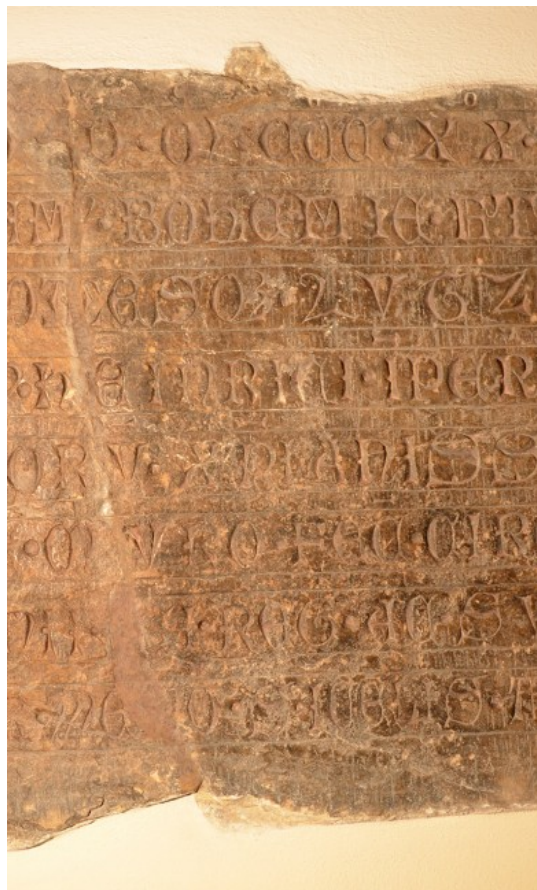

Středověká epigrafická písma

- Raný středověk - 6. až 8. st. – „barbarizace“ kanonických tvarů klasické *capitalis monumentalis* – úpadek epigrafické kvality, ortografie a gramatiky.
- Nápisové písmo karlovského období – 9. st.
 - Raněstředověká kapitála/majuskula.
- ROMÁNSKÁ MAJUSKULA (12 st.)
 - převažuje kapitální tvarosloví se silným podílem unciálních tvarů. V českém prostředí málo dokladů.

GOTICKÁ MAJUSKULA (13. – 14. st.)

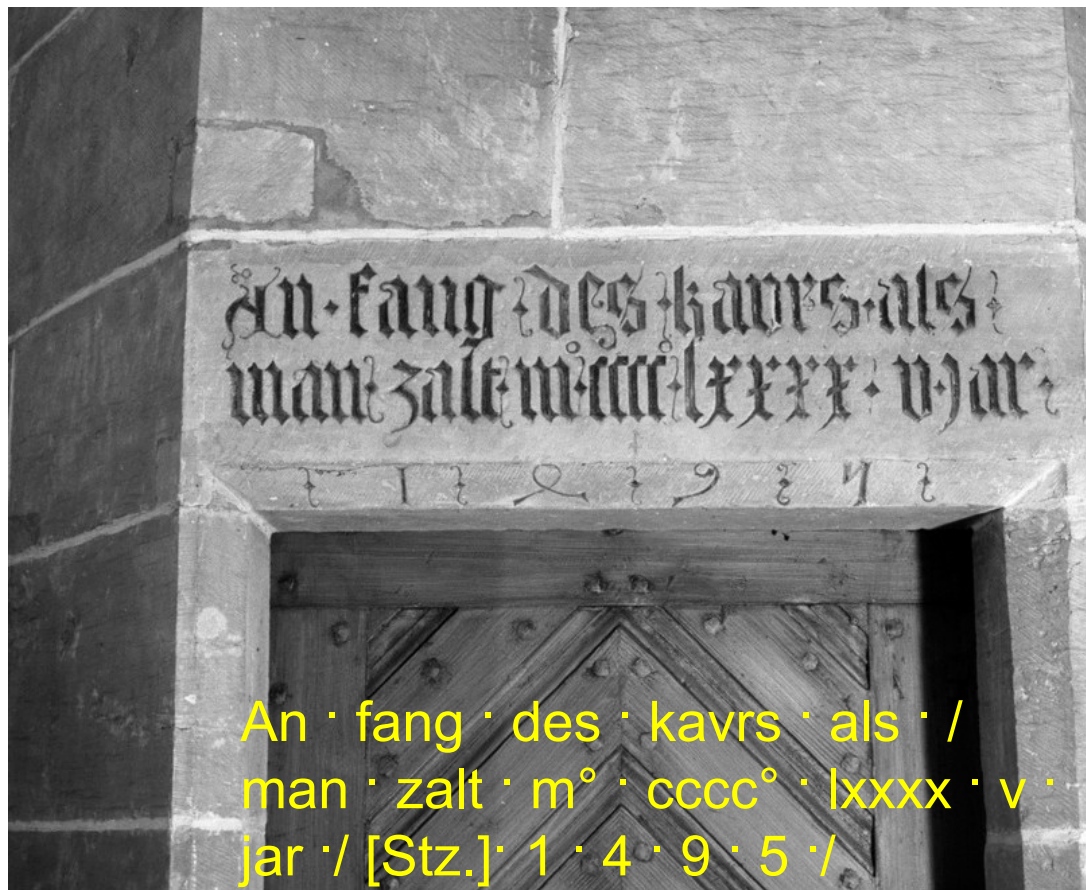
Pokračování v
tendencích
románské majuskuly
– kombinace
kapitálních,
unciálních a dalších
kulatých tvarů jiného
původu („N“ a „T“)

1306

Gotická (nápisová) minuskula

- 14. – 16. st.
- Převzato z oblasti písma knižního (*textura*, resp. *gotica libraria*)
- Minimální výšková diference – dojem dvoulinkové osnovy.

1495-1498

ze d' iunvrau auf den perr. hie e den wurmb hie

Gotická minuskula, Jindř. Hradec, hrad, nástěnná malba, 1338

Gotická (nápisová) minuskula

Smíšené formy.

Gotická minuskula s verzálkami,
kapitálky (před 1541)

Přepis: Anno · d(omi)ni · M · D <
XLI> · die / vero <24> mensis
<MAY> Obyt / venera(bi)lis Vir ·
d(omi)n(u)s · Michael / Piscatoris
· Canonicus · Eccle(s)i(a)rum /
Sa(n)cti · viti <· Et · s(an)cti ·
an(dreae) ·> ac · Rector · /
parrochialis · Eccl(esi)e · S(an)cti
· georgy / In · poge(n)hausen ·
c(uius) · a(n)i(m)a · deo · viuat

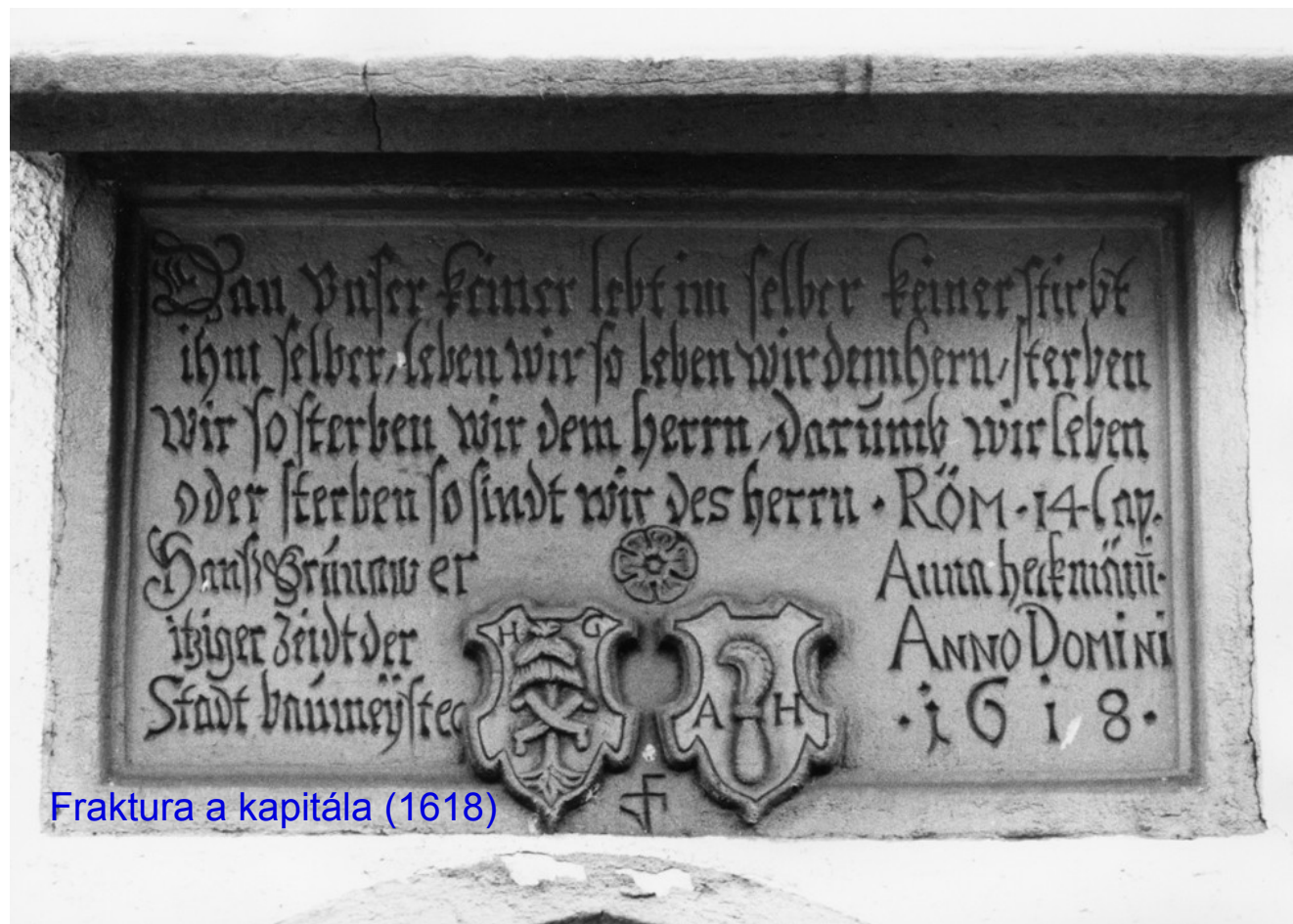

Fraktura

Z tradice gotické minuskuly.

Texty v národních jazycích.

Typické znaky: oválné tvary, tzv. sloní choboty, pod linku protažené dlouhé „s“ a „f“.

Fraktura a kapitála (1618)

Raněhumanistická kapitála (kon. 15. st. – kol. 1550)

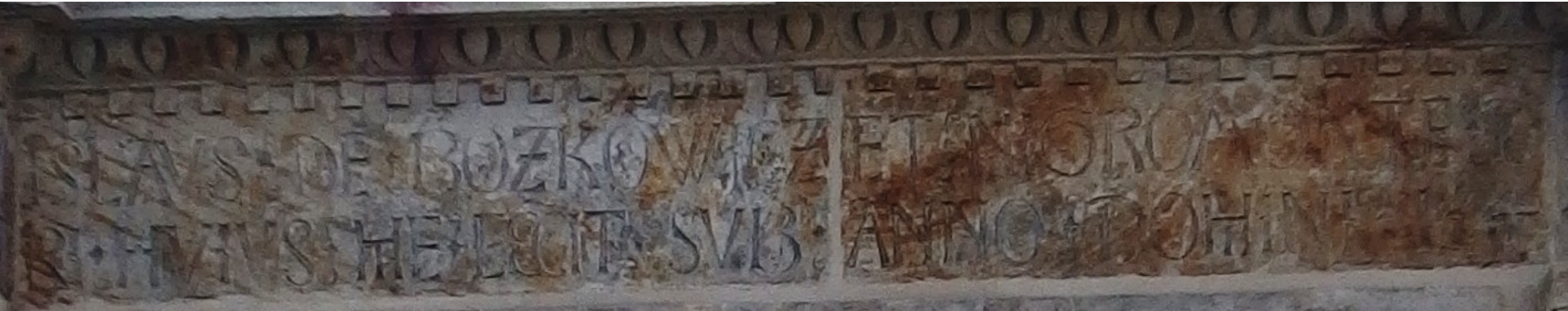
Kapitální písmo s
některými retrospektivními
a „nelatinskými“ prvky:

tzv. epsilon „E“

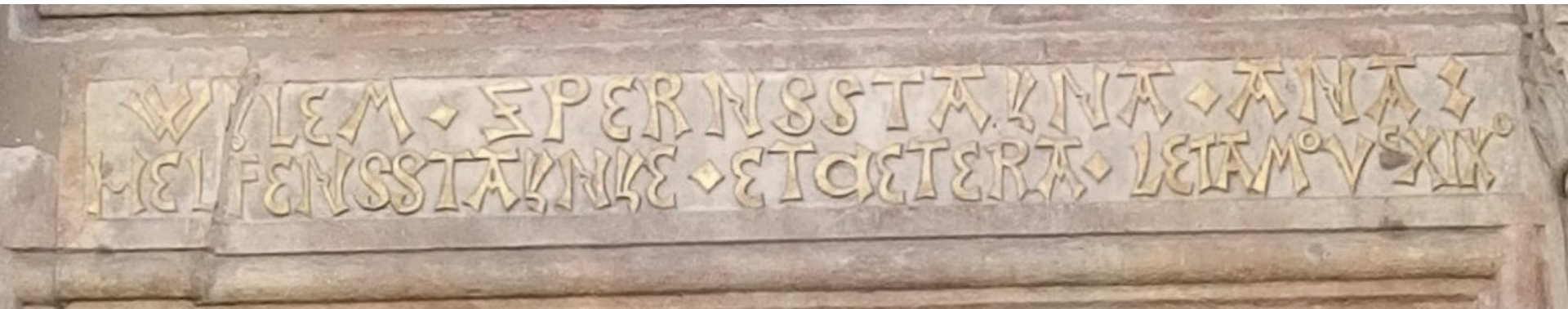
retrogradní „N“

tzv. byzantské „M“, tj. „M“ ve
tvaru „H“

Raněhumanistická kapitála

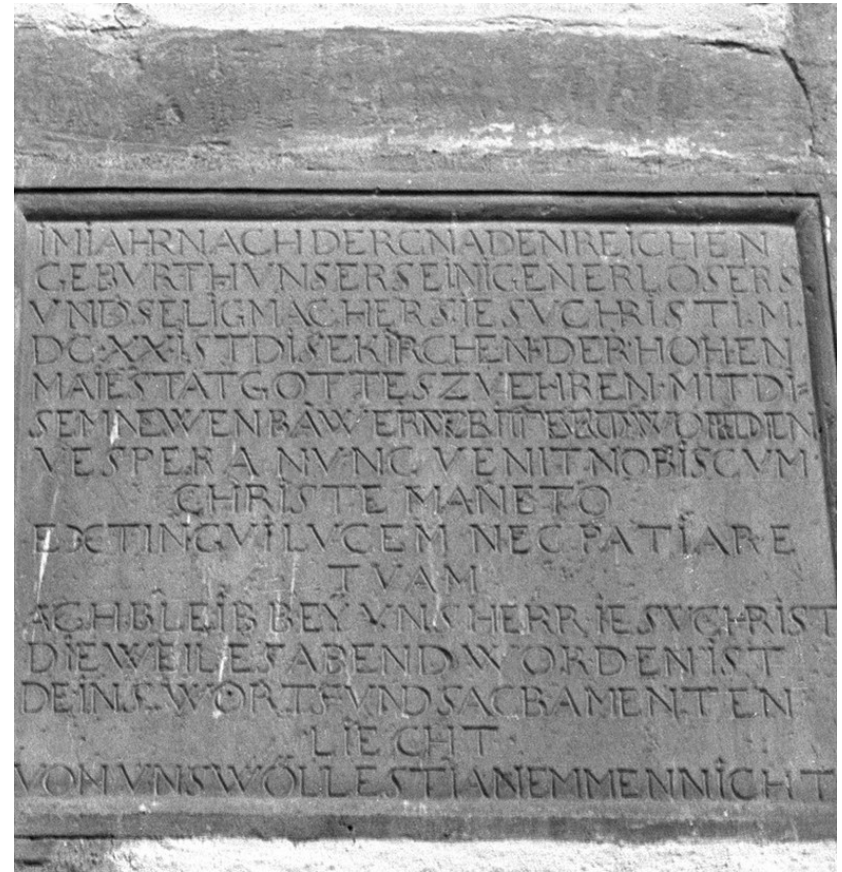
Moravská Třebová (okres Svitavy), zámek, portál, 1492

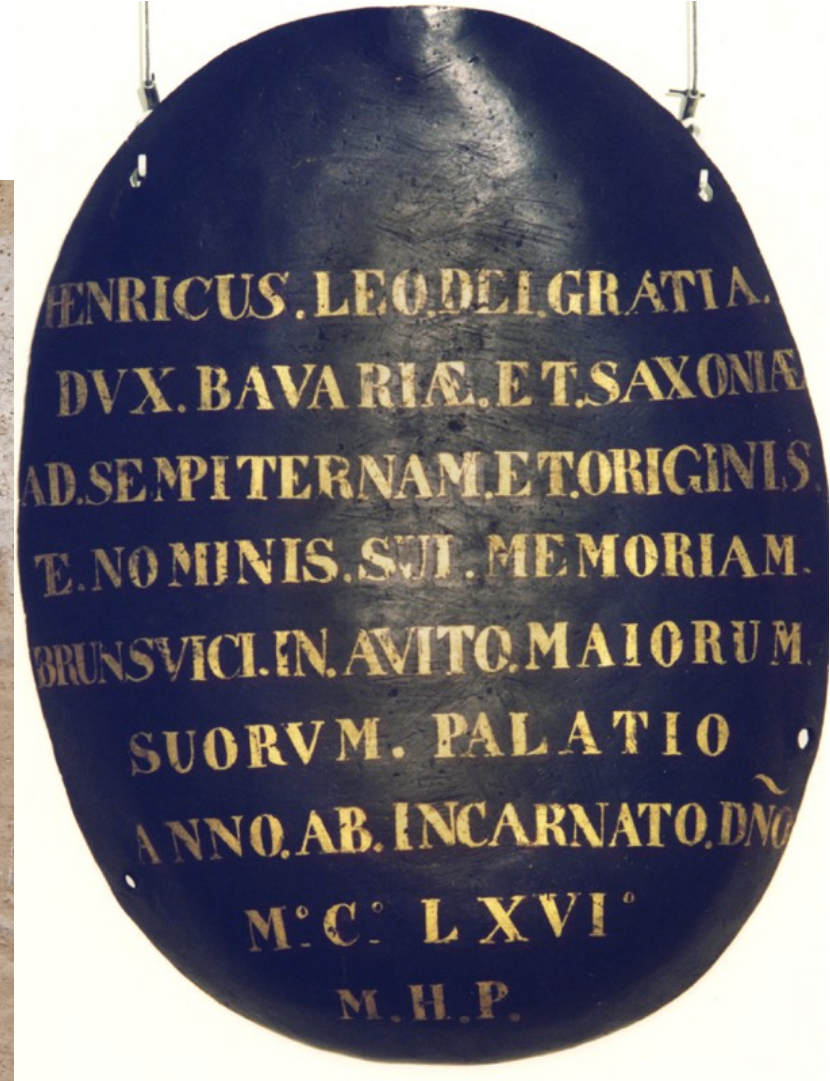
Pardubice, kostel sv. Bartoloměje, portál, 1519

Novověk - kapitála

- Vedoucí nápisové písmo evropského novověku (výraznost, symetričnost a přijatelné nároky na řemeslné zpracování)
- Humanistická centra (Augsburg, Budín)
- Masové rozšíření v Čechách od 40. let 16. století
- Pokračování v tradici klasické římské *scriptura monumentalis*
- V menší míře humanistická minuskula, polokurzíva a kurzíva (neoficiální a spontánní nápisy)

Interpunkce a zkratky

Třídění epigrafického materiálu

Způsob **zhotovení**: tesání či řezání, rytí, odlévání resp. zhotovení negativních forem pro odlévání, malování, vnášení do omítek atd.

Materiál (látka): kámen, dřevo, látky, kov, omítky a zdi atd.

Primární **umístění**: budovy a stavby (např. kostely) samostatně nebo jako doprovod fixovaných děl, zvony, terén (hraniční kameny, kříže apod.), mobiliář, produkty uměl. řemesla, textový doprovod uměl. děl atd.

Obsah: literární, historický (s nebo bez datace), právní.

Materiály nosičů

- Kamenné nosiče:
 - Pískovec
 - Vápenec
 - Mramor
 - Žula
- Technika: tesání, rytí, malování

Materiály nosičů

Dřevěné, kosterní a slonovinové nosiče:

- Dřevo:
 - Trámy
 - Dřevěný mobiliář
 - Voskové destičky
- Kosti, rohy, parohy:
 - Slonovina

Materiály nosičů

- Omítka a oltářní desky:
 - Sgrafito – renesanční fasádní technika
- Kovové nosiče:
 - Bronz (měď + cín)
 - Mosaz (měď + zinek)
 - Olověné destičky (sepulkrální nápisy)
 - Zlato, stříbro a měď
- Technika: gravírování, email (roztavené sklo do kovu), puncování, tepání apod.

Materiály nosičů

- Keramika a sklo
 - Technika: malování a rytí
- Textilní nosiče
 - Technika: vyšívání a tkaní

Umístění nápisů

- Na stavbách a konstrukčních částech:
 - Funkční doplňky stavby: dveře, brány, okna, dlažba ...

- Nápisys na drobné architektuře:
 - Studny
 - Sochy
 - Kamenné kříže a křížové kameny
 - Kaple
 - Kalvárie
 - Hraniční kameny
 - Milníky

Umístění nápisů

- Nápis na movitých památkách
 - Mobiliář
 - Sepulkrálie (funerálie)
 - Předměty „každodenního užitku“ (zbraně, šperky, oblečení, předměty k stolování, knižní vazby ...)

Nápis: AEI/OV

Obsahová typologie nápisu

- Nápisy s funkcí veřejné informace (zákonodárné tabule)
- Propagace a reprezentace (posílení a legitimizace politické moci)
- Didaktický charakter
- Memoriální (pamětní) nápisy
 - Texty na sepulkráliích (funerálních památkách)
- Historiografické texty
- Spontánní graffiti
- Nápisy na fundacích (realizace nebo renovace díla)
- Dedikační nápisy na uměleckých dílech
- Vlastnické nápisy

Kompaktní deska na kapli Božího těla, která kdysi stála v Praze na
Dobyčím trhu (nynější Karlovo nám.), s citátem usnesení Basilejských
kompaktát v češtině

Vyhnání vídeňských Židů (1670) – nápis nad portálem Leopoldskirche
(Viedeň)

DIVO LEOPOLDO
MARCHIONI AVSTRIÆ PATRONO PROVINCIAE
IN PRÆSENTIA
LEOPOLDI ROM IMP. S.A.H.BRECIS ARCH. AVST.
ET HISPANIA MARGARITÆ AVC CONJVCIS
A WILDERICO S.R.IMP. PRINCIPE EPO ORDINARIO
SYNAGOCÆ PERVERSA A PATRONIS
DANIELE LAZARO SPRINGER CONSULE SENATVQ: VIENN:
IN ECCLESIAM CONVERSA CONSECRATA DEDICATA EST
POST PLENE AB AVSTRIA INFERIORE ABACTOS HEBRÆOS
IN FESTO MESSIÆ PARENTIS VIRGINIS SINE RVGA
CONCEPTA COGNATO ZACHARIÆ SACRO

Římské číslice

Římská číslice	I	V	X	L	C	D	M
Hodnota	1	5	10	50	100	500	1000

MDCLXVI

MCMXC

MMXXIV

Římské číslice

? **cdlxxx** ?

Římské číslice

- I)) – 5.000
- ((I)) – 10.000
- D)) – 50.000
- ((M)) – 100.000

- Horizontální tah nad:
 - V (5.000)
 - X (10.000)
 - C (100.000)
 - M (1.000.000)

Arabské číslice

Středověk – Španělsko – 10. st.

V říši a střední Evropě od konce 14. st.

Chronogram

- **Chronogram** – část věty nebo celá věta, někdy heslo, v němž některá písmena mohou mít hodnotu římských číslic (I, V, X, L, C, D, M).
- **Chronostich** – chronogram ve verši.
- **Chronodistichon** – dvojverší.

Anno **C**on**L**IC**V**s, **V**
b**I** Thra**X** est **MV**sta
pha **VIC**Vs,
T**Vr****CIC**a porta r**VI**t
nostraq**V**e str**VC**ta
f**VI**t
[???

Chronogram

Anno **C**on**L**I**C**t**V**s, **V**b**I** Thra**X** est **M**Vstapha **V**I**C**t**V**s,
TV**r****C**I**C**a porta r**V**it no**s**traq**V**e str**V**C**t**a f**V**it
[1716]

Epigrafické bádání

- Předkritické – sbírání antických nápisů jako kuriozit (do 16. st.)
- První katalogy nápisů (16.-18. st.)
- Vědecké soupisy antických nápisů:
 - CIG – Corpus Inscriptionum Graecarum (1825-1860).
 - CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum (1863-1936).
 - Raněkřesťanské nápisy z 1. až 7. st. – samostatné svazky.

Epigrafické bádání

- **Die Deutschen Inschriften** – německo-rakouský projekt – cílem je katalogizovat latinkou psané nápisy v jakémkoliv jazyce (latina, němčina) od 6. st. do raného novověku (pol. 17. st.) – první svazek 1942.

- V r. 1959 obnovení projektu (Bonn, Mnichov, Heidelberg, Göttingen, Mohuč, Düsseldorf, Berlín, Lipsko, Vídeň).
- Dnes vydáno více než 100 sv. = 40 tis. nápisů.

The screenshot displays the website interface for 'DEUTSCHE INSCRIFTEN ONLINE'. At the top, there is a navigation bar with the following elements: a logo consisting of the letters 'DIO' in a stylized font, followed by the text 'DEUTSCHE INSCRIFTEN ONLINE'. To the right of the logo are four menu items: 'PROJEKT Projektinformationen', 'THEMEN Inschriften im Kontext', 'GEOGRAPHIE Inschriften nach Gebieten', and 'SUCHE Inschriften finden'. Below the navigation bar is a banner image showing the spines of several green books with white text, including 'INSCRIFTEN · BRAUNSCHWEIG', 'INSCRIFTEN · STADT...', 'INSCRIFTEN · STADT...', 'INSCRIFTEN · STA...', 'INSCRIFTEN · RHEIN-HUNSRÜCHSEL, ST. GOAR', 'INSCRIFTEN · STADT HELM...', 'INSCRIFTEN · LANDKREIS GOTTEN...', and 'INSCRIFTEN · STADT TRAR...'. To the right of the banner, the text 'DEUTSCHE INSCRIFTEN ONLINE' is prominently displayed, with 'Projektinformationen' underneath. Below the banner is a dark blue navigation bar with the following links: 'Aktuelles', 'Forschungseinrichtungen', 'Publikationen', 'Richtlinien', 'Verlage', and 'EFDZ'. The main content area is titled 'PROJEKTbeschreibung' in a large, serif font. Below this title is a section for 'INHALTSÜBERSICHT' (Table of Contents). On the right side of the page, there is a section for 'FORSCHUNGSEINRICHTUNGEN' (Research Institutions), which includes a map of Germany and the text 'Forschungsstelle Bonn Erfassung der Inschriften von Nordrhein-Westfalen'.

Epigrafické bádání

- Syntézy v západní Evropě: Robert Favreaux (franc. epigraf), Rudolf M. Kloos, Walter Koch (oba Mnichov).
- České bádání:
 - Praha – Ivan Hlaváček. Jeho žák **Jiří Roháček** (†2023).
 - Brno – **Miroslav Flodr** († 2015).

Corpus inscriptionum Bohemiae (ed. Jiří Roháček)

- Ústav dějin umění AV - Epigrafické a sepulkrální studia
- každoročně organizuje zasedání k problematice sepulkrálních památek
- ročenka - Epigraphica et Sepulcralia

FONTES HISTORIAE ARTIUM III

NÁPISY MĚSTA KUTNÉ HORY

Kutná Hora, Kaňk, Malín a Sedlec
včetně bývalého cisterciáckého kláštera

CORPUS INSCRIPTIONUM BOHEMIAE I

Jiří Roháček

1996

Zásady popisu epigrafické památky – EP

(podle M. Flodra, viz <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101974>)

- I. Lokalizace památky
 - a. Označení obce
 - b. Objekt, v němž se EP nachází
- II. Celková charakteristika EP
 - a. Určení nositele nápisu
 - b. Materiál
 - c. Rozměry
 - d. Úprava, zpracování
 - e. Stav dochování
 - f. Stáří, provenience
- III. Záznam nápisu
(nejpodstatnější složka)
 - a. Písmo (grafika, technika, velikost)
 - b. Přepis (nic neměnit a nedoplňovat)
 - c. Stav textu

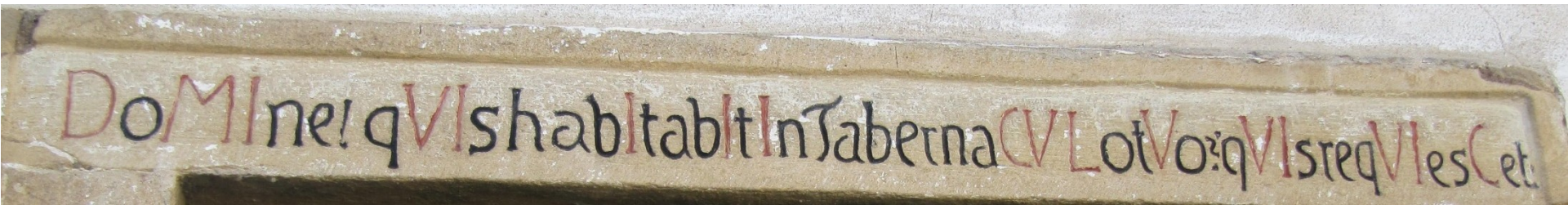
Chronogram - příklady

Chronogram - příklady

Chronogram - příklady

Doporučená literatura

ROHÁČEK, Jiří. Epigrafika v památkové péči. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2007.

ŠEDIVÝ, Juraj. Historické nápisy a ich nosiče. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018.